

TEDENSKA PRILOGA

PRIMORSKEGA DNEVNIKA

Trst, 24. sept. 1950

Št. 35 - Leto II.

VSEBINA:

VERCORS:

1. POLITIČNA LAŽ
2. Bankarstvo v Trstu v letu 1913
Silen razmah slovenskih denarnih zavodov

Ko je francoski napredni pisatelj in javni delavec Jean Cassou po vrnitvi iz Jugoslavije jeseni lanskega leta v imenu resnice začel braniti jugoslovansko državno vodstvo in jugoslovansko delovno ljudstvo pred nesramnimi napadi kominformističnih obrekovalcev, se je njegovemu stališču pridružil tudi pisatelj Vercors. Oba sta do tistega časa, čeprav ne-partijski, tesno sodelovala s francosko komunistično partijo in bila v uredniškem odboru napredne revije «Europe». Se več, Cassou je bil dolga leta njen urednik. Ko sta vsak v svojem članku zavzela stališče do Jugoslavije, pa teh člankov nista mogla objaviti v «Europe», kjer gospodarijo kominformistični navdušenci Aragonove vrste, temveč sta jih poslala reviji «Esprit», ki ju je objavila v svoji decembrski številki pod naslovom «Ljudstva ne smemo varati». Članka (Cassoujev «Revolucija in resnica» in Vercorsove «Odgovore») so potem v prevodu prinesli jugoslovanski listi, med njimi «Borba», «Književne novine» in «Ljudska pravica».

Medtem ko je Cassou v Jugoslaviji znan že izpred vojne, saj je n. pr. v srbskem prevodu že pred vojno izšel njegov roman «Pariški pokolj», pa je Vercors novo ime, ki se je pojavilo šele med vojno, in pri nas komaj kaj vemo o njem. Tudi naši podatki o njem so še precej nepopolni, vendar bomo skušali povedati vsaj to, kar vemo.

Med razlogi, da je o pisatelju Vercorsu tako malo znano, je tudi to, da ime Vercors ni pravo ime, temveč psevdonim. Vercors je visoka planota v južni Franciji, jugozahodno od Grenobla; tu je bilo najpomembnejše gnezdo francoskih partizanov. Zato je bil psevdonim Vercors že sam po sebi značilen za odporiško gibanje in vsak Francoz je vedel, kaj pomeni. Pravo ime človeka, ki si je izbral tako simbolično ime, je Jean Bruller. Pred vojno je bil malo znan slikar in ilustrator. Med vojno je živel v okolici Coulommiersa, nekako petdeset kilometrov od Pariza, in vodil skrivno založbo «Les Editions de Minuit» (Polnočna založba); ta je podtalno izdajala dela, ki so spodbujala francosko ljudstvo k odporu proti nemškemu okupatorju. Svoje skrivno delovanje je Vercors zakrinal s tem, da dela kot mizar. Skrival ga je tako dobro, da baje niti njegova žena ni vedela, da je njen mož Vercors.

V založbi Editions de Minuit je izšla med drugimi tudi novela «La Silence de la Mer» (Molčanje morja). Njena svojevrstnost je v tem, da rešuje vprašanje odnosov med Nemčijo in Francijo brez sovraštva. Nemec, ki ga prikazuje novela, je izjema med svojimi vrstniki: čeprav častnik, je sovražnik vojne, izobražen človek, prijatelj Francije, ki želi pomirjenje med obema narodoma in na koncu doživi moralen zlom, ko spozna, da se je motil, da njegovi prijatelji in tovariši vidijo v Franciji le spvažno silo, ki jo je treba uničiti. Novela je napisana v plemenitem, namenoma preprostem, a izbranem jeziku, ki je toliko bolj učinkovit, ker prikazuje razburkano psihološko dogajanje. Uspeh novele je bil velikanski. Razširila se je že med vojno v stotisočih izvodih. Dosegla je tudi tujo in značilno za tedanji čas je, da so ponekod dvomili, ali jo je res napisal Francoz in ali ne gre za spretno zakrito nemško propagando. Te misli je bil tudi Ilija Ehrenburg, ki je bil tedaj glavni propagator sovražstva do vseh Nemcev brez razločka, in mu ni šlo v glavo, da bi bilo o Nemcih mogoče pisati še kako drugače kot s sovraštvom. Vsekakor pa je novelo le površno prebral, kajti kdor jo prebere pozorneje, mu mora biti jasno, da jo je napisal iskren francoski domoljub.

Po tej prvi noveli je Vercors napisal še več drugih; kaže sploh, da je novelistično ustvarjanje najprimernejše njegovemu talentu. Se v založbi Ed. de Minuit so izšle novele «La Marche à l'Etoile» (Pot za zvezdo), «Les Armes de la Nuit» (Orožje noči) in «Le Songe» (Sen). «Pot za zvezdo» opisuje usodo človeka, ki si je izbral Francijo za svojo domovino, pa izgubi med vojno vero vanjo in življenje. «Orožje noči» je

zgodbica o človeku, ki se je vrnil iz nemškega taborišča z nebrisnim pečatom etične krivde v duši. «Sen» je pri nas neznan, kritika pa ga označuje kot neuspelo delo. Prve tri novele so doživele naklade, kakor jih ni v Franciji po vojni doživel noben drugi avtor: do sredine leta 1948 je izšlo «Molčanje morja» v 320.000 izvodih. «Pot za zvezdo» v 220.000, «Orožje noči» v 86.000. Manj pravična je bila Vercorsu kritika, ki je zelo malo pisala o njem, tako da še danes ne poznamo nobene daljšega članka ali študije o njem.

Sest novel, ki so izšle po vojni (največ v tedniku «Les Lettres françaises»), je Vercors leta 1948 zbral v knjigo, ki ji je dal prvotni naslov ene izmed novel, «Les Yeux et la Lumière» (Oči in luč), ter ji napisal še epilog, ki povezuje novele v celoto.

V tej zbirki je Vercors napovedal svoj prvi roman «Les Marais de Weir» (Weirska močvirja), vendar ga do sedaj še ni izdal.

Razen teh pripovednih del je Vercors zadnja leta napisal dosti člankov in študij. Nekatere izmed njih je zbral v knjigi «Le Sable du Temps» (Pesek časa), drugi so še raztreseni po različnih listih. Kakor za Vercorsovo pripovedno delo, je tudi za njegovo publicistično delo značilno, da se njegova misel ves čas vnelo ukvarja z etičnimi vprašanji. Ista vprašanja, ki jih v novelah rešuje z umetniškimi sredstvi, vprašanja o človeku, o smislu življenja, boja in žrtve, o pravici, o resnici, o odgovornosti, ista vprašanja skuša v člankih razbistriti po poti refleksije. Zato ni čudno, da si je začel zastavljati vprašanja tudi v zvezi z napadi Kominforma na Jugoslavijo in ga je njegova moralna zavest pripeljala do «Odgovorov» v Espritu.

Cankarjeva založba pripravlja knjigo, v kateri bodo zbrane najznačilnejše novele tega zanimivega pisatelja. «Ljudska pravica» bo objavila dve izmed njih. Prva in daljša izmed njih je dala zbirki novel ime in nosi v njej drugi naslov, «Politična laž». Prvič pa je izšla, kakor rečeno, z naslovom «Oči in luč», v marčni številki revije Europe leta 1948. To je bilo v času, ko še nihče ni slutil, da bo prišlo do tako nepojmljivega spora med novo Jugoslavijo in Informbirojem. Toliko bolj bo vsak bralec presenečen, ker bo ob branju novele začutil, da Vercors v njej rešuje eno izmed glavnih vprašanj, ki se je ob tem sporu postavilo pred svet vsakega evropskega razumnika in sploh vsakega poštenega človeka: vprašanje resnice. V genialni slutnji je Vercors nakazal boj, ki se je vnel kmalu po tem, ko je novela izšla: boj med resnico in lažjo. In čeprav se novela zaključuje z zunanjim propadom svojega junaka Gaspara, vendar čutimo, da je notranje zmagal. Izgubil je življenje in ga na višji, etični ravni spet rešil, ker je premagal v sebi laž. Tako je novela «Politična laž» najhujša obsodba laži, kajti laž ne more biti koristna, ne more biti potrebna; kjer vlada laž, so zastrupljeni vsi odnosi med ljudmi.

Za lažje razumevanje še eno pojasnilo: novela je lokalizirana na Portugalskem v sredini 18. stoletja. Avtorju seveda ni šlo za obnavljanje zgodovinskih dogodkov, temveč za to, da v pripovedni obliki kar najmočnejše izrazi svoje etično doživetje. Mesto Coimbra je glavno mesto pokrajine Beira s slavnim vseučiliščem. — Prevajalec.

«Kaj hudirja! Kaj mi pa je?» misli Gaspar, ko gre s pobeseno in zamišljeno glavo po rua dos Continhos. «Na mčlo vero, človek bi rekel!...» in misel, ki se obotavlja na pragu njegove zavesti, je tako nenavadna in tako vznemirljiva, da jo ne hote pri priči nadomesti z drugo. «Zaradi Capita?» (vodja), si pravi, «Naj Veliki Valladar», «Vzvišeni Valladar», ti bobneči vzdevki mu niso bili nikoli posebno pri srcu, toda preden bi mu prišlo na misel... «Komu naj človek zaupa?» si je rekel prejšnji večer, ko ga je Oliverio Spanza, politični vodja Sve-

le lige poklical, da mu sporoči, kaj so sklenili. Takrat se je Gaspar držal kot dober discipliniran brat je pokazal samo hladno začudenje in prav nič omahovanja. Stvar je vendarle neznanjska in od nje mu je ostal neprijeten okus v ustih.

In vendar v Gasparovih očeh njegova naloga sama po sebi ni nič nenavadna; nič ga ne moti, da bo moral po naročilu lagati, pričati pred Grao Conselhom (Vrhovnim sodiščem) dejansko krivo, da izzove potrebno obsodbo. Resnica in laž mu je dolgo nista tako nedotakljivi, kakor sta mu bili nekoč. Govori resnico ali neresnico, gre za učinek. To je vse. Te vrste je tudi ukaz, ki ga je Gaspar dobil od C en a c u l a in ki ga je zdajle izpolnil. Zakaj ga to nocoj vznemirja?

Trudi se, da bi mislil: «To ni zaradi starih čenč». Pravzaprav se ne trudi: iskreno misli te besede — a to je tiste vrste iskrenost, ki izrinja drugo, še globljo. Res je namreč, da mu velja za «staro čenčo» misel, ki se je je nekoč oklepai: da je kristjana nevredno, če prevara svojega bližnjega, čeprav stori to v večjo slavo božjo. Odkar se je pridružil Sveti ligi, zna — kadar je treba — lagati zares tako kakor dihati.

«To je zaradi Capita», si misli. Da, medtem ko se približuje Dvorani (ki je v resnici klet), kjer ga pričakuje Grao Conselho, čuti majhno telesno tesnobo, nekaj mu stiska srce, da ne more čisto mirno dihati, in sam sebe vara, češ da to pripisuje zadnji vezi, ki ga še veže na Capita in ki jo bo zdaj pretegal. Pozablja pa, da ni čutil nič takega pred dvema letoma, ko je postal Castro izbojalec in je moral pomagati, da so obratovali z njim: ko so mu dokazali Castrovo nizkolno dejanje, je v hipu podrl vse nekdanje prijateljstvo.

Toda tega se nocoj ne spominja, skrbno se pazi, da bi se ne spomnil, ker dobro čuti, če ga ne muči misel na Capita, bi moral priznati, da ga muči ukaz, ki ga je dobil; on pa bi moral vse prej kakor počivil o načelu slepe pokorščine (še posebno ne vpiro tako naravne reči, kot je koristna laž).

Spominja se, kako strastno, viharo je razpravljai s svojim prijateljem Pedrito, ko se je on, Gaspar, iznenada odločil, da bo stopil v Sveto ligo. Odkar je bil jezuitski red razpuščen in izgnan, sta se oba bojevala (pravzaprav poskušala bojevati se) proti krvavi diktaturi don Sebastiana de Carvalha, margalka Pombalskega, ki je zaradi slabosti Jožefa I. že osem let gospodoval Portugalski. Toda Gaspar je bil tisti čas prav tako kakor Pedrito zelo vnet za krščanske kreposti in upirala se mu je uporaba sredstev, ki bi mu jih vest utegnila očitati. Takrat je mislil, naj Pombal kar sam uporablja nizkotne postopke, katerim se vzdržuje na oblasti.

Lepega dne se mu je kakor v preblisku strašne luči pokazalo, kako silno nespametno je bilo to plemenito stališče: ko je videl, kako so njegovega nekdanjega profesorja očeta Guzmãa Rienta, očeta katoliškega odpora, prijeli, zaprli, postavili pred sodišče inkvizicije in ga usmrtili, ker se ni hotel obraniti z lažjo. Guzmãova smrt in zmeda med njegovimi pristaši sta uničili eno med redkih groženj, ko so še zavirale Pombalovo oblast. Neizprosn don Sebastian je bil zaradi tega močnejši kot kdaj, keranka boga pa šibkejša kot kdaj poprej. Pombal se je čutil dovolj močnega, da lahko pretirga stike z Rimom, in je kmalu izdal nuncija.

Prav nanaglo se je Gasparovo mišljenje silovito spreobrnilo: prisegel si je, da bo pomagal v boju proti Pombalu z vsem, kar bo mogel storiti, začelši s postopki, ki jih je tiran sam uporabljal brez najmanjšega sramu, čeprav s skrajno sladkavo hinavščino. Gaspar ni odslej nič manj sovražil laži, nasilja, krivice, toda odločen je bil, da jih bo odslej uporabljal proti don Sebastijanu, ker ga je Pombal sam silil k temu s svojo dvojnostjo, s svojo krutostjo, zakrinkano z nedolžnostjo, z vso to varljivo pobožnostjo. Stopil je v zelo skrivno organizacijo Santa Liga in sprejel njene metode.

Disciplina v Sveti ligi je bila še strožja kakor v času, ko je Jezusova družba usmerjala državno oblast. Preganjani zarotniki so se skrivali, papeževa prevadnost jih je bolj ovirala kot podpirala, in njihova edina moč je bila v tej neomajni poslušnosti. Pombal se je Ligi spočetka smejal, ko pa je iznenada videl, kako je iz čneva v dan rastle, je storil vse, kar je mogel, da bi jo uničil. Toda deset let skrivnega življenja je naredilo iz nje neulovljivo senco, ki je bila povsod. Vrh tega je lahko

delovala tako naglo in učinkovito, da si Pombal ni upal ravnanj z njo drugače kot z močnim telmeceem. Videti je bilo, da je odslej vsaj njenim voditeljem (če že ne manj pomembnim članom Lige) zagotovljena nekakšna nedotakljivost. Ob tem znamenju je bil vsakdo prepričan, da bo treba za zmago delj ali manj čakati, da bo prišla gotovo. Vrnili se bodo lepi časi za Jezusovo družbo in bog se bo povrnil v Lizbono kot gospodar.

Gaspar je bil o tem prepričan bolj ko kdo drug in zato je bil bolj ko kdo drug pripravljen uporabljati metode, ki so tako pokazale svoje učinkovitost, in se jim uklanjati brez pridržka tako v dejanjih kakor v mislih. To ni šlo brez bridkosti. Te brezčutne metode, ta železna hierarhija, ta popolna poslušnost, stalna trdota in zdaj pa zdaj prevare, nad vsem tem so se preveč plahe duše spotikale. Pedrito je rotli Gaspara, naj si premisli. «Pod Valladarovim poveljstvom!» je zaklical. «Pod jeklenim možem! Ali veš, kaj govore o njem? Ta večer se je Gaspar spominjal vznemirjenega, razsrjenega izraza na tem bratškem obrazu. «Seveda», mu je rekel. «Ravno zato». Govoril je brez nasmeha, resnobno, kakor je bila resnobna njegova odločitve. «In ti se boš uklonil tem strašnim metodam?» je vprašal Pedrito. «Saj se ne boš mogel». Še vedno enako mirno in resno je Gaspar zagotovil: «Mogel se bom. Treba je samo gledati reči s stališča, s katerega jih bom gledal odslej». Pedrito se je tedaj zagnal v vrsto silovitih napadov, kakor poveljnik, ki otipava prednje vrste vojske, da bi našel šibko mesto. «Ne boš sprejel», je napovedoval. «Krivice, umori — saj to je smešno!» Toda ni se smejal. «Kako se je Pombal», je rekel Gaspar, «odkrižal Tavorov, kneza Avayroškega in celo kraljevih bratov? Da je skoval lažen atentat na kralja, ob katerem je izgubilo življenje šest sto ljudi. In ničesar ni mogoče opraviti proti temu pobožnemu ničvrednežu, ki se neprehoma smehtlja kakor tisti danski kralj». Gaspar je še slisal glas Pedrita, ki se je kakor vojak bojeval za vsak korak: «Toda če ravnaš kakor on, si mu enak!» — Če tega ne storiš si mu pomagač, Pedrito je spet začel: «Te laži! Ta verolomnosti! Nikoli v svojem življenju nisi lagai, Gaspar». — «Guzmão Riento tudi ne in zdaj ne bo nikoli več spregovoril. Minil je čas, ko so me zadrževali pomisleki, Pedrito». V očeh svojega prijatelja je zagledal prave solze in ta je rekel malo nepričakovano, z drhtečimi ustnicami: «Morebiti imaš prav». In nato: «Eden izmed naju se moti, Gaspar, in če se motim jaz, sem strahopetec». Gledal je Gaspara in temu se je zasmilil, da ga je objel in mu rekel: «Ne misli tega. Nasprotno, tvoje omahovanje je v čast tvoji kreposti. Toda ker omahuješ, mi že dajaj prav: nekoč se mi boš pridružil». Pedrito se je hipoma uporno zganil: «Tebi morebiti, Valladaru pa nikoli!» «Le kaj ti je naredil?» je vprašal Gaspar.

Odgovor je poznal vnaprej. Valladarov sloves je bil močno razširjen med meščani Coimbra in celo med prebivalci vse Portugalske, morebiti še dalje. Bali so se ga in ga nedvomno sovražili skoraj tako kakor Pombala. Pozabili so, kako zelo so mrzili Zaccara, ustanovitelja Svete lige, dokler ni bil umorjen. Pozneje so ga povzdigovali do neba, ko so ga primerjali z Valladarom, ki ga je nasledil Njegov grob je bil kraj, kamor je skrivoma romalo veliko katolčanov. Dostj je bilo ljudi, ki so prisegali, da bi stopili v ligo, ko bi bil Zaccar še živ. Toda Valladar! Dolžili so ga, da je v nekaj letih ponižal Sveto ligo; da je iz nje naredil camorro, razbojniško tolpo. Za šalo so sprevergli izrek o Seiji in Karibdi v: «Cahir de Pombal em Valladar». (Po smislu: Kdor uide Pombalu, pače v roke Valladaru).

Ze od prvih časov, ko je stopil ligo na čelo, je nasilnost njegovih dejanj navdala najboljše prijatelje jezuitov s prestrašenim nezaupanjem. Nekdanji svetovalec provinciala, ki se je skrivoma vrnil v Coimbra, da bi stopil na Zaccarovo mesto, je moral nanaglo nazaj v Rim. Brezčutno strogo je Valladar počistil vse okoli sebe. Tri stare zarotnike iz junaških čni so na hitro roko obsodili in jih usmrtili. Valladarovi nasprotniki so trdili, da zato, ker je bil ljubosumen nanje, in Gaspar je to nekaj časa verjel. Pozneje, ko ga je zamikalo, da bi stopil v ligo, je stvar natančneje preučil, in spoznal svojo zmotu: šlo je za zaroto v korist nekdanjemu jezuitu, ki je prišel iz Rima in ki je bil po kraljevi zaslugi lutka v Pombal-

Ljudska
republika
Slovenija

lovih rokah. Nato se je tudi Gasparovo sovražno nezaupanje do Capláa Sante Lige kakor pri vseh drugih članih lige spreminilo v gorečo zvestobo. «Ne razumejo ga», je mislil, Valladara trdota izvira iz njegove odločitve — kakor bo odslej moja. Toda vse, kar dela, dela v korist ljudstva in v slavo božjo. In njegovo srce ni pokvarjeno.

«Ce še ni, pa bo», mu je rekel Pedrito. «In nekega dne bo tudi tvoje, Gaspar».

«Tisti dan», je odvrnil Gaspar smehljaje se, «le bom prosil, da me pobiješ».

Valladara so obsojali morebiti še bolj zaradi njegove okoličnice kakor zaradi njegovih dejanj. Očitati so mu, da je zbral v Cenáculu (možganih lige) ljudi, ki jih je izbiral bolj po njihovi spretnosti kakor po sili njihove vere. To ni držalo za Jorgea dos Reis, toda pravili so, da je ta stari pobožnjak igrače v Valladarovih rokah. Rejeni in čutni Luiz da Cunha pa je, nasprotno, vodil podjetja svojih ljudi tako nasilno, da so temu pravili krutost. Jeguljasta zvižahnost zakladnika Rebella je bila splošno znana. Samo vodji političnega oddelka, Olivériu Spanzu, ta mrznja ni veljala.

Tega niso sovražili, čeprav to še ne pomeni, da so ga ljubili; pri njem so videli vsaj vrline «cavalheira», združene s katoliškimi krepostmi. Več ko enkrat se je razvedelo, da je grajal brezkoristne umore. Vedeli so, da je pobožen, in sodili so, da je pošten. Trdili so, da ga je hotel Pombal spraviti na svojo stran in mu je ponudil škofovsko mitro Coimbra. Spanza pa je z zaničevanjem odbil in ostal siromak.

Tri leta po tem, ko je Gaspar stopil v ligo, je naposled Pedrito storil to, kar je Gaspar nekoč napovedal, in morebiti se je odločil ravno zato, ker ga je pomirjalo, da je v Cenáculu tudi Spanza. To je storil tedaj, ko je dal Pombal v nekdanje pušavniško bivališče v Mogadouru zapaziti šestdeset jezuitov, ki so se skrivali tam. Vendar je ostal Pedrito zvest sam sebi in se je prigrabil med Spanzove ligaše, medtem ko je njegov prijatelj služil Valladaru. Zato so mu na dan Santo Jorge naročili, naj sporoči Gasparu, da hoče Spanza govoriti z njim.

Oliverio še nikoli ni povabil Gaspara k sebi. Gaspar si je že dolgo želel približati Spanzu, ki se mu je zdel najtrdejša glava vse lige. Morebiti je imel Valladara rajši, kajti pod neusmiljeno strogostjo, ki se je je Pedrito tako bal, je slutil silno navezanost na vse krščanske kreposti, zlasti da Valladar za bogom predvsem ljubi svojega bližnjega — portugalsko ljudstvo, ki ga tlačí Pombal. Spanze ni poznal, a čutil je do njega nekaj drugega: stvarno, preudarno obžudovanje; brezmejno zaupanje, da bo Jezusova družba pod njegovim vodstvom vstala iz groba v vsej svoji slavi. Medtem ko se je prejšnji večer odzval pozivu in se brez naglice vzpenjal po vijugastih ulicah Coimbra, na nebu nad njim pa so se bleščale zvezde, je zato čutil strah, bojazen, da bi se ne pokazal vrednega snidenja, ko si ga je vendar že dolgo želel.

Oliverio Spanza je stanoval v ponižni «casi» (hiši). Sam je odprl Gasparu. Sprejel ga je brez smehljaja; zelo poredko se je smehljajal. Samo včasih se je vzdignila ozka ustnica in razkrila ostre podočnike, medtem ko je ostali ozki, dolgi obraz s črnimi, zblizanimi očmi ostajal negiben. Kakor so pravili, je le redkokdaj pokazal bolj živahno veselost.

Sobá, v kateri je sprejel Gaspara, je bila pobeljena z apnom. Oprave ni bilo dosti, toda Gaspar je čutil nekakšno pretehtanost, zaradi katere ni bila videti revna: miza je bila zelo preprosta, toda gotovo zelo stara; lahka preproga je bila verjetno iz Levanta, ali iz Indije. Po zidovih je viselo nekaj bakrorezov in Polaganje v grob, naslikano na les, katero je Gaspar prisodil Luizu de Moralesu.

Gaspar je še imel pred očmi, kako ga je Spanza vzdignil, ko je pokleknil, in ga posadil na stol, prevlečen z vzorčastim usnjem. In kako je sedel za mizo, pokrito s papirjem in raznimi knjigami. Svetilka mu je osvetljevala roke, medtem ko je njegov obraz ostajal v polumraku.

«Gaspar Diaz?» je vprašal Olivério, kakor da hoče ugotoviti, ali je pravi. Gaspar je priklimal. «Postal sem pozoren na vas, ko ste delali v zadevi s pečatni», je dejal Spanza s svojim nizkim, brnečim glasom. «Ne da bi popustili, ste tri mesece igrali težavno vlogo. Mojstrsko ste varali tiste ljudi. Zaklad-

nik Boccage vas je, če se ne motim, povabil k svoji mizi... čestitam vam».

Gaspar se je nasmehnil sam zase. Kosilo pri Boccageu, Pombalovem najbolj vnetem denarnem uradniku, je bilo njegovo najimenitnejše dejanje. Uboga mala Pilar, ali je vedela, kakšno vlogo je igrala v tej prevari? Pred oči mu je stopil plemeniti blede obraz s prevelikimi očmi... V srcu ga je za trenutek zbolelo, toda potisnil je to podobo nazaj na pokopališče mrtvih spominov.

«Človeku bi se zdelo, da lažete brez truda», je pripomnil Spanza s precej dvournim glasom.

«Povsem brez truda», je priznal Gaspar s prizvokom izizivalnosti.

«To je moč», je menil Spanza. Pomolčal je za trenutek in Gaspar je videl, da ga iz svoje sence opazuje. «Ali ste se tega naučili sami?» ga je vprašal naposled.

«Ali se je tega mogoče naučiti s kom drugim?»

«Včasih je mogoče. Samo da slabo, zares», je rekel Spanza. «In duša vam je mirna?» je še vprašal.

Gasparu se je zdelo, da čuti v Spanzovem glasu nekakšno senco graje posneha. Odvrnil je:

«Povsem. S čim naj bi se sicer bojevali proti čimljni dvo-ličnosti?»

«Toda mladi ste», je dejal Spanza. «Mladost v splošnem težko prenaša...»

«Vsega tega sem se odesel», je mirno rekel Gaspar.

«Ali vas to nikoli ne vznemirja?» je vprašal Spanza, ne da bi ga spustil iz oči. «Si nikoli ne zastavljate vprašanj? Nekateri trdijo, da se utegne primeriti...»

«Vem», je rekel Gaspar.

«Kaj?»

«Da se srce zakrknje in ob tem izgubi izpred oči božjo slavo, tako da uživa ob krutosti. Ta nevarnost zares preti, toda ne moremo se ji ogniti».

Spanza je dvakrat ali trikrat pokimal.

«Da», je rekel, «ne moremo se ji ogniti». Zavzdihnil je. «Druge poti ni», je dejal. «Menite, da je tako?»

«O tem sem prepričan», je rekel Gaspar.

Cez trenutek je Spanza zamrmral sam zase: «Dobro». Gaspar ga je slišal in je pomislil. «Preskuša me».

«Diaz», je rekel Oliverio z zadržanim glasom, počasaj in tehtno, «ali mislite, da je sovražnik vedno zunaj?»

«Kako, prosim?» je vprašal Gaspar in namrščil čelo.

«Da. Ali ste že kdaj pomislili, da bi jih bilo mogoče najti v Sveti ligi sami?»

«Izdajalce? V vseh skrivnih zvezah so vohuni; že Castro...»

«Da... da... vprašujem o nečem, kar je daljnosežnejše».

Spanza je prekrizal roke. Bile so ozke in dolge, malo koščate. Gaspar je opazil, da se kazalec leve roke ves čas stresa v komaj opaznem drgetu.

«Ce bi vam kdo rekel», je povzel Oliverio, ne da bi povzdignil glas, a bolj in bolj pomenljivo, «če bi vam kdo rekel, da jaz izdajam ligo, kaj bi si mislili?»

«Tega bi ne verjel», je rekel Gaspar, kroteč svoj glas, da bi prikril začudenje.

«Utegnila bi me razjedati nestrpna častihlepnost», je namignil Spanza. «Utegnil bi se bati, da bo treba na zmago dolgo čakati ali da sploh ni verjetna. In utegnil bi jim storiti krvavo uslugo, ki bi mi jo poplačali s prelatskim mestom».

«Kako bi mogel to verjeti?» je ponovil Gaspar.

Osvetljeni roki sta se razprli in se spet prekrizali. Gaspar je čutil, da preži Spanza nanj kakor sokol.

«In če bi vam», je rekel Spanza, «vaš hierarhični vodja... kako je njegovo ime?»

«Miguel de Palma».

«Ce bi vam Miguel de Palma, ki ga morate slepo ubogati, potrdil, da izdajam našo stvar, in vam ukazal, da me odstranite?»

Gaspar je skušal naglo misliti. Dobro je čutil, da se bo Spanza po njegovih odgovorih odločil, ali mu bo dal prese- netljivo nalogo ali pa ga bo s prezirno poslal nazaj med druge.

«Obrnil bi se na Cenáculu», je rekel, «in zahteval, da mi potrdijo ukaz. Tako bi se prepričal, da Miguel de Palma sam ne ravna iz častihlepnosti».

«In če bi potrdili ukaz?»

«Bi vas moral odstraniti», je mirno rekel Gaspar.

Roki sta se spet razprli in se plosko položili na mizo. Denica se je začela igrati z bodalom. Oliverio se je vrgel v naslanjaču nazaj.

«Zdi se mi», je rekel, «da bi lahko v tako resnem primeru zahtevali Grao Consello. Kajne? člani Cenáculo bi utegnili z Miguelom de Palmo vred imeti skupno namero proti meni».

«V mislih mi je bilo, da gre za skrajno nujen ukaz. Taka zahteva bi vam dala preveč časa. Malo prej sva si bila edina: treba je znati tvegati».

«Tvegati, da me unčite, tudi če sem nedolžen?»

«Da, če gre za veliko stvar».

«Ravno zato: v prihodnosti Svete lige bi se utegnilo bridko čutiti, če bi jaz izginil».

«To bi ne bilo tako bridko kakor vaša izdaja».

«In če ta ni dokazana? Tudi krivica je huda stvar».

«Manj huda kot tako velika nevarnost».

«Ali ste prepričani, da ne merite s krivo mero? Ali bi se ne utegnili zmaga zakasnit zaradi moje smrti?»

«Morebiti».

«In biti v korist skupini ljudi, katerih vrline so šibke v primeri z mojimi?»

«Morebiti».

«Torej?»

«Toda vaše izdajstvo bi utegnilo pomeniti neogiben propad».

Spanza je ostal za trenutek nepremišlen, nato je odrinil naslanjač in začel hoditi s počasnimi, kratkimi koraki; sklonil je glavo in si položil roke na hrbet.

«Lahko si tudi zamislimo», je rekel, «da nevarnost ni tako preteča. Celo veliko manj. Da sem... recimo... nekažna skrita, negotova nevarnost. Manj, na primer, zaradi dejanj, ki bi jih utegnili storiti, kakor zaradi vznemirljivih, tveganih ali drznih domislekov...»

«To komajda kaj spremeni stvar», je rekel Gaspar, «izbira je ista: nevarnost ali krivica. Vendar pa...»

«Da?»

«Če bi se zares ne mudilo tako, mislim, da bi bil potreben Grao Consello».

«Pozor!» Spanza se je iznenada ustavil in se obrnil h Gasparu. Naslonil se je z obema rokama na hrbtnik naslanjača in se počasi zibal... «Kako naj mi dokažejo tako neprijemljivo napako? Tvegane misli! Lahko bi jih zagovarjal pred Consello in ga s svojo spretnostjo celo spravil na svojo stran! Tako bi se nevarnost še pomnožila».

«Zares», je dejal Gaspar. Pokimal je in z zamišljenim izrazom nabral usta v majhno žobo. Spanza se je molče zibal, Gaspar ni videl njegovih bleščečih se oči, a je čutil, da so uprte vanj. Spoznal je, da Oliverio ne bo rekel ničesar, dokler Gaspar ne bo sam prišel do zaključkov. Z nemirno naglico je pretehtal svoje misli.

«Treba bi vas bilo», je poskusil počasi in previdno, «najprej odstraniti... kakor koli že... in ko bi bila nevarnost tako odvr-

njena... bi bilo treba pred Consello samo še... opravičiti to samovoljno dejanje...»

Omahoval je, se odločil in sklenil:

«In da bi ga opravičili, skovati proti vam zanesljivo glavno točko obtožnice... predložiti stvarne dokaze...»

Se je omahoval z na pol razprtimi ustnicami. Spanza se je vzravnaval in rekel z malo dvoumnim glasom,

«Skratka, prevarati Consello?»

«Ali sem šel predaleč?» je pomislil Gaspar. «Pa naj bo, govorim to, kar mislim. Bomo že videli».

«Prevarali bi ga», je dejal, «glede vzrokov nevarnosti, ne pa glede nevarnosti same».

Dodaj je kakor v opravičilo:

«Komu bi koristili naši pomisleki?»

«Pombaluz», je priznal Oliverio, kakor da je stvar očitna:

«Torej sovražnikom Cerkve in ljudstva. To je treba najprej premagati. Potem...»

«Da», ga je ustavil Oliverio z glasom, ki je pomenil «Dovolj».

Prišel je na svetlo in sedel na rob mize, Gasparu nasproti. Ali je hotel biti osvetljen? Gasparu se je zazdelo, da je bil obraz Oliveria hipoma obraz drugega človeka.

«Ali res misliš, kar govoriš?» je vprašal Spanza; nepričakovano ga je začel tikači. «Hočem reči: iskreno? Ali ti ni to samo igra z besedami?»

«Zdi se mi, da sem to dokazala», je rekel Gaspar za spoznaje trje.

«Res je. Torej bi bil pripravljen lotiti se dejanj?»

«Moja dolžnost je, da ubogam», je dejal Gaspar. Zategnil je besedo, da je lahko dodal: «Slepo».

«Ne glede na to, kaj je treba storiti?»

«Da, če mi to ukaže Cenáculo».

«Tudi krivo pričevanje?»

«Brez najmanjšega dvoma», je rekel Gaspar, «če naj to ligo obvaruje pred nevarnostjo».

Spanza je vstal in mu položil roko na ramo.

«Diaz», je rekel, «Sveta liga je v nevarnosti».

«To mi je že jasno», je dejal Gaspar.

«No, pojdi za menoj».

Spustila sta se skozi vrtove. Hodila sta med kaprovi in oleandri, kjer je močno dišalo po popru. Maček je smuknil Gasparu med nogami in temu je začelo srce v pričakovanju nespetno razbijati.

Hodila sta precej dolgo, se naposled povzpela po majhnem opečnem stopnišču in stopila v večjo cazo. Oknice so bile zaprte. En sam majhen tiramni svečnik je osvetljeval prostor s trepetajočo svetlobo. Ko sta vstopala, ju je molče gledalo pet, šest ljudi, ki so sedeli po stolih in na podu; dva ali trije so stali in se naslanjali na zid. «Ves Cenáculo», je pomislil Gaspar in spoznal starega Jorgea dos Reisa, debelega da Cunha, Rebella z majhnimi gibi. Iskal je z očmi Capitaa. Toda Spanza ga je potisnil predse in rekel brez ovinkov:

(Nadaljevanje sledi)

BANKARSTVO V TRSTU V LETU 1913

Silen razmah slovenskih denarnih zavodov

Priliv kapitala iz zaledja je država pospeševala s svojo tarifno in carinsko politiko. Za razvoj bankarstva so bili dani v Trstu vsi pogoji. Banke so se v Trstu razvijale pod vplivom prometa iz zaledja. V mnogih bankah je bil kapital iz zaledja angažiran direktno, tako da lahko trdimo, da se je moč tržaškega bankarstva oslanjala predvsem na kapital iz zaledja. Samo del tržaških bank je nastal na pobudo tržaškega kapitala. Po kapitalu lahko delimo bankarstvo iz leta 1913 na 4 skupine: 1. tržaški italijanski kapital, 2. slovenski kapital, 3. češki kapital in 4. avstrijski (dunajski) kapital.

ITALIJANSKE BANKE

Leta 1913 so bile v Trstu naslednje italijanske banke:

a) delniške družbe

	Glavnica in rez.	Vloge Bil,	promet
Banca commerciale triestina	8,764.165	12,306.101	60,413.647
Banca di credito popolare	1,010.000	502.952	3,815.972
Cassa di liquidazione per gli affari a termine in caffè	1,040.000		1,293.124
	10,814.165	12,809.053	65,522.743

b) zadruge

Banca cooperativa	199.999	302.583	858.876
Banco operaio	683.257	1.230.504	2.103.221
Banca triestino-istriana	157.706	1.902.912	3.016.495
Consorzio industriale di mutui prestiti	334.847	385.120	1.166.673
Sconto e credito	425.842	945.668	4.072.457
Unione cooperativa di credito	443.436	1.346.027	1.874.186
Cassa di risparmio f. impiegati	22.650		96.898
Cassa di risparmio triestina	3.763.040	33.244.662	37.061.581
	6.030.777	39.357.476	50.250.387
a) delniške družbe	10.814.165	12.809.053	65.522.743
b) zadruge	6.030.777	39.257.476	50.250.387
Skupaj	16.844.942	+ 52.166.529	115.773.130
Razpoložljivi kapital	69.011.471 K		
Promet	115.773.130 K		

Banca Commerciale Triestina je bila ustanovljena leta 1859. Do leta 1903 je bila najstarejša in največja tržaška banka. Leta 1904 je sklenila sporazum z «Wiener Bankvereinom», ki je kupil 3750 delnic po 434 K ter si tako zagotovil delež največje tržaške banke. Pozneje je «Wiener Bankverein» kupil nove delnice in si zagotovil še močnejšo udeležbo, tako da je v banki dobil tudi svojega poverjenika. Na to banko je odpadlo 52,25% vse domače denarne zmogljivosti. Če računamo, da je večina kapitala bila avstrijska, so bile finance tržaških bank mnogo šibkejš, kakor jih prikazuje tabela.

Po polomu in likvidaciji stare «Banca Popolare», ki je propadla zaradi svojih dolgov dunajskih bank, je bila popolnoma italijanska «Banca di Credito Popolare», ki je bila ustanovljena leta 1911 na pobudo tržaške občine in trgovinske zbornice. Stevilke na preglednici kažejo, da je bila to majhna banka.

Tretja banka po svojem pomenu je bila «Cassa di liquidazione per gli affari a termine in caffè», t. j. banka za posle s kavo. V banki je bil angažiran kapital tržaških trgovcev in predstavnikov trgovskih podjetij s kavo; pri kapitalu so bili udeleženi tudi slovenski in nemški kapitalisti.

Banca Commerciale Triestina je zalagala predvsem veletrgovino in veleindustrijo. Zato je tudi zašla pod vpliv Dunaja. Banca di Credito Popolare se je posvetila bolj majhni trgovini in obrtništvu.

SLOVENSKI IN HRVATSKI ZAVODI

Leta 1913 so bili v Trstu naslednji slovenski in hrvaški kreditni zavodi:

	Glavnica in rez.	Vloge	Bil. promet
Jadranska banka	8.617.717	8.676.473	40.216.507
Ljub. kreditna banka	9.000.000	19.500.000	28.000.000
Tržaška posojilnica in hranilnica	136.042	9.463.691	11.000.000
Trgovsko-obrtna zadruga	8.000	1.615.197	1.800.000
Ljudska hranilnica	9.200	595.309	700.000
Hrvatska štedionica	46.000	150.000	300.000
	17.816.959	40.000.670	82.016.507
		17.816.959	
Razpoložljivi kapital		57.817.629	
Promet		82.016.507	

Največji slovensko-hrvatski denarni zavod v Trstu je bila «Jadranska banka». Ta banka je bila obenem največji neodvisni domači tržaški zavod. Ustanovljena je bila s pretežno hrvatskim kapitalom leta 1905. Imela je podružnice v Dubrovniku, Kotoru, Metkoviću, Splitu, Sibeniku, Zadru, Opatiji in Ljubljani. Banka se je v kratkem času globoko usidrala na tržaškem trgu in tržaški borzi.

Ljubljanska kreditna banka je bila ustanovljena v Ljubljani leta 1900. V Trstu je imela močno podružnico, ki si je zago-

točila močan vpliv na tržaško trgovino in industrijo. Tržaška posojilnica in hranilnica se je dvignila zlasti z zbiranjem majhnih vlog v Trstu in okolici. Kakor znano, je ta zavod zgradil tudi «Narodni dom».

Po svojem pomenu sledijo v vrstnem redu: Trgovsko-obrtna zadruga, Ljudska hranilnica in Hrvatska štedionica.

Slovensko in hrvatsko bankarstvo v Trstu je imelo delniško in zadružno podlago. Pred prvo svetovno vojno je bilo na Primorskem močno razvito zadružništvo. V samem Trstu je bilo 47 slovenskih in 55 italijanskih zadrug.

Slovenski in hrvatski kreditni zavodi so si s svojim spretnim poslovanjem zagotovili tudi italijanske kliente. Z največjo lahkoto so posamezni zavodi kreditirali tudi do pol milijona kron. S podobnimi posli se je bavila zlasti Jadranska banka, ki je bila že tedaj angažirana v nekafeh industrijskih podjetjih, kakor tudi v veletrgovini.

ČESKE BANKE

Poleg slovenskih in hrvatskih kreditnih zavodov so v Trstu zavzemale močne postojanke češke banke, in sicer:

Zivnostenska banka z glavnico in rezervami 120 milijonov K ter prometom 400 milijonov K.

Ustrebni banka českých sporitelů z glavnico 60 milijonov K in bilančnim prometom 450 milijonov K.

Zivnostenska banka je imela v Trstu svojo podružnico, ki je zlasti sodelovala s slovenskimi, hrvatskimi in češkimi podjetji; bila je angažirana v veletrgovini, v industriji. Finansirala je zlasti gradnjo hiš.

DUNAJSKE BANKE

Med avstrijskimi bankami so imele v Trstu svoje podružnice: Creditanstalt z glavnico 243 mil. K.

Unionbank z glavnico 90 mil. K.

Angloösterreichische Bank z glavnico 123 mil. K.

Depositenbank z glavnico 43 mil. K.

Zentralbank deutscher Sparkassen z glavnico 179 mil. K.

Creditanstalt je finansirala tudi ladjedelnice Sv. Marka, Unionbank plovno družbo «Lloyd», medtem ko sta Depositenbank in Zentralbank deutscher Sparkassen kreditirali trgovino s sladkorjem in kavo ter finansirali spedijska podjetja.

Dunajske banke so prodirale v tržaško gospodarstvo zelo previdno. Pazile so, da ne zadenejo neposredno zunanje italijansko lice tržaške trgovine, toda prizadevale so si, da v vodstvo tržaških delniških podjetij vrinejo čim več Nemcev. Tako so kapitalisti nemške narodnosti iz notranjosti počasi absorbirali delnice mnogih tržaških podjetij.

Razmerje med italijanskim in slovenskim kapitalom, ki je bil angažiran v Trstu, je bil naslednji:

italijanski kapital z glavnico, rezervami in vlogami 69.011.471, t. j. 54%, z bilančnim prometom 115.773.130 K, t. j. 58,25%;

slovenski kapital z glavnico, rezervami in vlogami 57.817.629 K, to je 45,5 odstotka, in bilančnim prometom 82.016.507, to je 41,75 odstotka.

Ako primerjamo angažirani italijanski kapital s slovensko-hrvatskim kapitalom, ugotovimo, da je bil italijanski ob koncu poslovne sezone 1. 1913 samo za 9% močnejši kakor slovensko-hrvatski; toda ob koncu prvega polletja 1914, t. j. pred izbruhom prve svetovne vojne, je bil slovensko-hrvatski kapital za 3,5% močnejši kakor italijanski, bilančni promet pa celo za 19,17% nad prometom italijanskih denarnih zavodov.

Ce še upoštevamo vpliv čeških in avstrijskih denarnih zavodov v isem razdobju na razvoj v tržaški luk, pridemo do zaključka, da je bil Trst kot tranzitna luka popolnoma pod trgovinskim vplivom svojega naravnega zaledja. Toliko bolj velja to glede industrije.

(Iz «Gospodarstva»)